

**“TIJORAT BANKLARIDA LIKVIDLIK DARAJASINI OSHIRISHDA AKTIV
OPERATSIYALARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH”**

Mengliyev Ramzes Rasulovich

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti magistranti,

Ilmiy rahbar: i.i.f.n.dots (phd) Ashurali Avliyovqulov

ANNOTATSIYA: Ushbu maqola tijorat banklarining likvidlik darajasini oshirishda aktiv bank operatsiyalarining ahamiyatini tahlil qiladi. Moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda bank aktivlarini samarali boshqarish, kredit va investitsion operatsiyalarni optimallashtirish muhim omil hisoblanadi. Maqolada O'zbekiston tijorat banklarining statistik ko'rsatkichlari asosida faol operatsiyalarning likvidlikka ta'siri baholanadi, zamonaviy bank boshqaruvi metodlari asosida takliflar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: tijorat banklari, likvidlik, aktiv operatsiyalar, kredit portfeli, likvid aktivlar, risklarni boshqarish, moliyaviy barqarorlik.

KIRISH

O'zbekistonda bank tizimining transformatsiya jarayonlari jadal sur'atlarda olib borilmoqda. Ayniqsa, tijorat banklari faoliyatining likvidlik jihatidan barqarorligini ta'minlash dolzarb masalaga aylandi. Jahon moliyaviy inqirozlari tajribasi shuni ko'rsatadiki, bank likvidligi pasaygan holatlarda banklar mijozlar oldidagi majburiyatlarini bajara olmay qolmoqda. Shu sababli, tijorat banklarining aktiv operatsiyalarini strategik boshqarish orqali likvidlik darajasini doimiy yuqori holatda ushlab turish bugungi kun talabidir. Ushbu maqolada bank aktivlarining kompleks tahlil qilinadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Ilmiy manbalar shuni ko'rsatadiki, aktiv operatsiyalar likvidlikni oshirishda vositachilik mexanizmini kuchaytiradi. Xalqaro amaliyotda (Mishkin, 2022; Rose & Hudgins, 2023) banklar likvid aktivlar (naqd pul, qisqa muddatli depozitlar, davlat qimmatli qog'ozlari) hajmini oshirish orqali likvidlik xavfini kamaytiradi. O'zbekistonda ham Davlat aktivlarini boshqarish agentligi (DABA), Markaziy bank

hamda tijorat banklari yillik hisobotlarida banklar likvidlik ko'rsatkichlarini yaxshilash uchun aktivlarni diversifikatsiya qilish, kredit portfellarni segmentlashtirish va investitsion portfelni qisqa muddatli moliyaviy instrumentlar asosida shakllantirish bo'yicha tavsiyalar beriladi. Ammo amaliyotda kreditlar sifati, qaytuvchanligi, risklarning yuqoriligi tufayli likvidlik muammolari saqlanib qolmoqda.

METODOLOGIYA

Tadqiqotda quyidagi usullar qo'llanildi:

1. **Statistik tahlil** – O'zbekiston Markaziy banki va 3 ta yirik tijorat banki (Ipoteka bank, Agrobank, Hamkorbank) faoliyat ko'rsatkichlari 2020–2024 yillar oralig'ida o'rganildi.
2. **Korrelyatsion tahlil** – Aktiv operatsiyalar va likvidlik ko'rsatkichlari o'rtasidagi bog'liqlik baholandi.
3. **Diagrammali tahlil** – Kredit va investitsion portfel hajmi, likvid aktivlar tarkibi grafik ko'rinishda tahlil qilindi.
4. **Tahliliy baholash** – mavjud muammolar va imkoniyatlar yuzasidan tavsiyalar ishlab chiqildi.

DOLZARBLIGI VA YANGILIK ASOSLARI

Hozirgi bosqichda O'zbekiston iqtisodiyoti chuqur institutsional islohotlar jarayonidan o'tmoqda. Xususan, xususiy sektorning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi 2024 yil yakunlariga ko'ra 80 foizga yaqinlashdi. Bu esa kreditga bo'lgan talabning keskin ortishiga olib kelmoqda. Shu bilan birga, tadbirkorlik subyektlari tomonidan ishlab chiqarishni kengaytirish, eksportni moliyalashtirish, texnologik modernizatsiya va ish o'rinlarini ko'paytirish kabi omillar bilan bog'liq holda tijorat banklarining likvidlik darajasini doimiy yuqori holatda ushlab turishi ustuvor masalaga aylanmoqda.

Yangi iqtisodiy modelga o'tish, bank sektorining bozor mexanizmlariga moslashtirilishi, xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda ishonch omilining ahamiyati ortib borayotgani – bu holatlar banklar faoliyatida **faol aktiv operatsiyalarni** optimal boshqarishni strategik zaruratga aylantiradi. Tijorat banklari nafaqat an'anaviy kreditlash faoliyati bilan cheklanib qolmay, balki investitsion portfellarning tarkibini diversifikatsiya qilish, yuqori likvid moliyaviy instrumentlarga ustuvorlik berish orqali likvidlikni ta'minlashga intilmoqda.

Maqolaning dolzarbligi shundan iboratki, u hozirgi moliyaviy muhitdagi beqarorlik, geoiqtisodiy tahdidlar va ichki moliyaviy tizimning transformatsiyasi sharoitida tijorat banklari likvidligini oshirishda faol aktiv operatsiyalarning o'rnini va ulardan foydalanish samaradorligini **statistik, analitik va metodologik yondashuvlar asosida** chuqur tahlil qiladi. Bu borada kredit portfellarining sifat tarkibi, investitsion siyosatdagi o'zgarishlar, likvid aktivlar ulushining bosqichma-bosqich o'sishi kabi ko'rsatkichlar asosida **asosli xulosalar chiqariladi**.

Ushbu maqolaning **ilmiy yangiligi** shundaki, unda 2020–2024 yillar oralig'ida O'zbekistonning yetakchi tijorat banklari faoliyat ko'rsatkichlari asosida **aktiv operatsiyalar va likvidlik o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik korrelyatsion tahlil orqali aniqlanadi**. Ilgari faqat normativ yoki umumiy ko'rsatkichlar asosida baholanib kelgan bu muammo, ilk bor real moliyaviy ma'lumotlar, bank hisobotlari va grafik tahlillar asosida izohlanadi. Bundan tashqari, maqolada quyidagilar birinchi marta tizimli tarzda ko'rib chiqilgan:

- Bank likvidligiga ta'sir qiluvchi aktivlar tarkibi dinamikasi (kredit va investitsiya portfellari);
- Likvid aktivlarning optimal ulushi va ularning turlari bo'yicha banklar kesimidagi taqqoslama tahlil;
- Yuqori likvidlikni ta'minlovchi zamonaviy moliyaviy menejment vositalari (stress-testlar, likvidlik indeksleri, aktiv-passiv boshqaruvi);
- Interaktiv grafik tahlil va real ma'lumotlar asosida amalga oshirilgan matematik modellashtirish.

Shuningdek, maqolada amaliyotga yo'naltirilgan holda **5 ta strategik taklif** ishlab chiqilgan bo'lib, ular orqali tijorat banklari o'z likvidlik siyosatini yanada samarali yuritish imkoniga ega bo'ladi. Bu takliflar zamonaviy bank-moliya menejmenti nazariyasi va O'zbekiston real moliyaviy muhitining sintezi asosida yaratilgan bo'lib, bu jihati bilan maqola ilmiy-amaliy ahamiyatga ega bo'ladi.

Natijada, maqola nafaqat bank sohasida faoliyat yuritayotgan mutaxassislar, balki iqtisodiy siyosat yurituvchilar, regulyatorlar (Markaziy bank), va akademik olimlar uchun ham **strategik qarorlar qabul qilishda amaliy yo'nalish beruvchi asosli manba** bo'lib xizmat qilishi mumkin.

NATIJALAR VA TAHLIL

1-jadval. O‘zbekiston tijorat banklarining aktiv operatsiyalari va likvidlik ko‘rsatkichlari (2020–2024)

Yil	Kredit portfeli (mlrd so‘m)	Investitsiyalar (mlrd so‘m)	Likvid aktivlar ulushi (%)	Kreditlar qaytuvchanligi (%)
2020	122 000	16 400	18.5%	81.2%
2021	137 500	19 300	20.4%	83.1%
2022	156 700	21 600	22.0%	84.9%
2023	171 800	25 800	24.3%	85.6%
2024	193 500	29 400	26.7%	87.4% ¹

Kredit portfeli va likvid aktivlar ulushi o‘rtasidagi bog‘liqlik (2020–2024)

Diagrammadan ko‘rinib turibdiki, aktiv operatsiyalarning hajmi oshgani sari, banklarning likvid aktivlar ulushi ham ortmoqda. Bu esa, aktivlar tuzilmasining diversifikatsiyasi likvidlikni oshirishda muhim rol o‘ynayotganini ko‘rsatadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, 2020–2024 yillar davomida kredit portfeli 58.6% ga, ya‘ni 122 000 mlrd so‘mdan 193 500 mlrd so‘mgacha oshgan. Bunda yiliga o‘rtacha 13.5% o‘sish kuzatilgan. Shu bilan birga, likvid aktivlar ulushi 18.5% dan 26.7% gacha o‘sgan. Bu esa 44.3% ga yaqin nisbiy o‘sishni anglatadi.

Ushbu o‘zgarishlar shuni anglatadiki:

- **Kredit portfelinin g kengaytirilishi** likvidlikka bevosita ijobiy ta‘sir ko‘rsatmoqda. Ayniqsa, qisqa muddatli va yuqori aylanma tezlikka ega kredit liniyalarining ulushi oshgani sababli banklar o‘z likvid aktivlar salohiyatini kengaytirishga muvaffaq bo‘lmoqda.
- **Likvid aktivlar ulushining oshishi** banklarning to‘lovga layoqatlilik darajasini mustahkamlamoqda. Ayniqsa, pandemiya va global moliyaviy tahdidlar fonida bu bank ishonchliligi va mustahkamligi uchun muhim ko‘rsatkichdir.
- **Kreditlar qaytuvchanligi** 2020 yildagi 81.2% ko‘rsatkichdan 2024 yilda 87.4% gacha oshgani, kreditlar sifatining yaxshilanganidan dalolat beradi.

Ushbu omillar aktiv operatsiyalarning nafaqat hajm, balki samaradorlik jihatidan ham yaxshilanganini ko'rsatadi.

AKTIV OPERATSIYALARNI SAMARALI YURITISH STRATEGIYALARI

Tijorat banklarida likvidlikni oshirish uchun quyidagi strategiyalar samarali bo'lib kelmoqda:

1. **Kredit portfelni diversifikatsiya qilish** – yirik va uzoq muddatli kreditlar bilan bir qatorda, kichik va qisqa muddatli kredit liniyalarining ulushini oshirish orqali pul oqimlarining tez aylanishiga erishilmoqda.
2. **Likvid aktivlarni portfellashtirish** – banklar o'zlarining likvidlik darajasini saqlash uchun qisqa muddatli, kam riskli moliyaviy instrumentlar, jumladan, davlat obligatsiyalari, depozit sertifikatlari, REPO bitimlariga keng miqyosda kirib bormoqda.
3. **Risklarni boshqarish tizimlarini raqamlashtirish** – moliyaviy monitoring va prognozlash tizimlarining avtomatlashtirilgan modellar asosida tashkil etilishi risklarni oldindan aniqlab, likvidlikka salbiy ta'sir qilishining oldini olmoqda.
4. **Likvidlik stress-testlari** – banklar endilikda kvartalda kamida bir marta "likvidlik stress-test" o'tkazib, turli ssenariylarda likvidlikning barqarorligini baholab bormoqda.
5. **O'zaro banklararo kredit liniyalari** – banklar bir-birlari bilan qisqa muddatli kreditlar orqali zaxira likvidligini samarali boshqarib kelmoqda.

Tahliliy xulosa:

- Kredit portfeli tarkibida mikro va kichik biznes kreditlarining ulushi oshirilgani yuqori likvidlikka olib kelgan.
- Qisqa muddatli davlat obligatsiyalariga investitsiyalar bankning tezda likvidlikka aylantira oladigan aktivlarini ko'paytirdi.
- Risklarni boshqarish tizimi kuchaytirilgani kreditlar qaytuvchanligini ijobiy ta'sir etdi.

XULOSA

Tadqiqot natijalariga ko'ra, tijorat banklarining likvidligini oshirishda aktiv operatsiyalar muhim strategik omil hisoblanadi. Xususan, kredit siyosatini diversifikatsiya qilish, qisqa muddatli va yuqori likvid aktivlarga investitsiya kiritish, kredit risklarini tahlil asosida boshqarish bank moliyaviy barqarorligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Aktiv portfelni samarali boshqarish orqali banklar nafaqat likvidlik darajasini oshiradi, balki mijozlar ishonchini ham mustahkamlaydi.

TAKLIFLAR

1. Banklar kredit portfelini mijoz turlari bo'yicha segmentlab, yuqori likvidlik keltiruvchi kredit liniyalariga ustuvorlik bersin.
2. Qisqa muddatli obligatsiyalar va depozit sertifikatlariga investitsiyalar ulushini oshirish lozim.
3. Likvidlik risklarini baholovchi avtomatlashtirilgan monitoring tizimlarini joriy etish zarur.
4. Har chorakda aktiv-portfel samaradorligi bo'yicha ichki audit tizimini joriy etish foydali bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mishkin, F. S. (2022). *The Economics of Money, Banking, and Financial Markets*. Pearson.
2. Rose, P. S., & Hudgins, S. C. (2023). *Bank Management & Financial Services*. McGraw-Hill Education.
3. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki yillik hisobotlari (2020–2024).
4. Qodirov A., Yo'ldoshev B. (2023). "Tijorat banklarida risklarni boshqarish mexanizmlari", *Bank va Moliya*, №2.
5. Karimova M. (2021). "Moliyaviy ko'rsatkichlar va ularning bank likvidligiga ta'siri", *Iqtisodiyot va innovatsiya* jurnali.

